

II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE GÜNEY VE GÜNEYDOĞU ASYA OSMANLI POLİTİKASINDAN BAZI ÖRNEKLER

Yard.Doç.Dr.Selçuk GÜNAY*

Bilindiği üzere Ondokuzuncu Yüzyıl İslâm Dünyasının tarihi gelişiminde Hindistandaki olayların ve gelişmelerin büyük bir etkisi vardır. Zira bu geniş memleket o zamanki nüfusuyla yüz milyonluk bir İslâm kütlesini taşıyordu. 1851'de ülkeyi bütünüyle kontrol altına almayı başaran İngiltere, bu büyük potansiyeli görmemezlikten gelemezdi. Nitekim daha sonraki yıllarda Hind Müslümanları arasında ortaya çıkan siyasî ve entellektüel hareketlilik İngiltere'nin kıtada çok dikkatli bir politika izlemesi gerektiğini adeta ihtar ediyordu¹.

Hind yolunu (Süveyş Kanalı-Kızıldeniz-Güney Arabistan-Basra Körfezi) kontrolü altında tutmak suretiyle Hindistan'ı muhafaza etmek isteyen İngiltere'nin özellikle bu kıtadaki büyük İslâm kütlesine karşı çok uyanık bir siyaset izlediği bir gerçektir². Bunda Hind-İslâm Dünyasındaki siyasî ve entellektüel faaliyetlerin etkisi olduğu kadar, II.Abdülhamid döneminde dış politikada uygulanan Pan-İslâmizmin siyasetinin büyük etkisi vardır.

1877/78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki politikasını değiştiren İngiltereye karşı İslâm Aleminde Hilâfetin gücünü kullanarak etkili olmak mümkün olabilirdi. II.Abdülhamid'in bu konuda seleflerinden farkı İslâm Aleminde Hilâfet nüfuzunun Avrupaya ve bilhassa İngiltere'ye karşı siyasî ve manevî bir kuvvet olarak kullanmış olmasıdır³. Nitekim hatıralarındaki şu ifadeler

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ İngiltere ve Hindistan münasebetleri için bkz: Lothrop Stoddart, The New World Of Islam, Londra 1932, s.201-225, Haydar Bammat, İslamın Çehresi, 1958 Paris, s.488-495, H.Gazi Yurdaydın, İslam Tarihi Dersleri, Ankara 1971, s.316-318, Aziz Ahmed "India And Pakistan" Cambridge Of İslam History C.II, S.97-121.

² Bu konuda bkz. Hayri Mutluçağ, Tarihimizde Salih Münir Paşa Raporu , İngiltere'nin Ortadoğu ve Türkiye hakkında gizli emelleri, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 86, 1968, s.51-55.

³ İ.Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.IV, s.352, Y.H. Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C.I, s.125.

II.Abdülhamid'in Hind siyasetini ana hatlarıyla ortaya koyuyor:

"Hindistanda İngilterenin hakimiyetine hanel getirmek için Müslümanların başı olan Halifenin yani benim bir sözümün kâfi olacağını herkes bilir. Bunun için büyük zekâya ihtiyaç yoktur. Boer Harbi sırasında (1899-1900) Almanya, Fransa ve Rusya isteselerdi, benim yardımım sayesinde İngilizlerin Hindistandaki yalancı şatosunu yıkabilirdiler. Fakat zamanında harekete geçmediler ve en münasip zamanı kaçırdılar.

İngiltere'nin zavallı Hintlilere çektiğini ve diğer milletlere gösterdiği sert, şiddetli hareketlerin hesabını sormanın zamanıydı. Ama bir gün öğ alma zamanı gelecektir"⁴.

Nitekim Padişahın bu ifadelerini kendisiyle yakın siyasi ve şahsi ilişkiler kurmuş olan Macar Müsteşriki ve İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambery'nin gizli raporlarındaki yazdıkları teyid etmektedir. 12 Mayıs 1901 tarihinde gönderdiği gizli raporunda vambery şöyle diyor:

"İngiltere'ye olan vazgeçilmez nefreti sayesinde Panislâmizm fikrine sarılmış ve bunu İngiltere'nin Hindistandaki çıkarlarını bu psikolojik silahla zedelemeye çalışmıştır. Bu sahada geliştirdiği faaliyetler hakikaten muhteşemdir. Geçen ziyaretimde Asya içlerindeki misyonlarının sonuç ve tecrübelerini Başkâtibe (Mabeyn Başkâtibi) rapor etmek üzere gelen Buhara ve Hind Müslümanlarının dini liderleriyle karşılaştım. Türkler bu iki yeraltı merkezine "Buhara" ve "Hind" Tekkesi diyorlar. Bu tekkeler muntazaman hükümetden maddî yardım almaktadırlar. Görevleri ise, bu merkezlere uğrayan hacı ve seyyahları yedirip, bu çatı altında barındırmak, bu süre içinde ise onların beyinlerini yıkamaktır. Daha tecrübeli ve bilgili dervişler yolcu Müslüman kafilelerine takılarak, Padişahın gizli ajanı olarak Panislâmizmi Orta Asya'ya yaymaktadır. Mekke'de Hac görevini tamamlamış bir Hindli veya Buharalıyı ne İngiliz-Hind ve ne de Rus otoriteleri göz altında tutabileceklerinden, Padişah, İstanbul ve diğer Müslüman merkezleri arasında devamlı muhabere içindedir. Bu haberleşme örgüsünün çok iyi işlediği doğru olmakla beraber, İslâm Birliğinin Padişahın sandığı gibi siyasi açıdan geçerli bir koz olarak kullanılabileceğini düşünmek akıl almaz bir düşten ileri gitmeyecektir. Kendi gözlem ve tecrübelerim ile teorik bilgilerimin ışığında kesinlikle söyleyebilirimki, Halifenin Hristiyan dünyası ile anlaşmazlıklarında İslâm Birliğinin Siyasal amaçlarla kullanılması mümkün değil-

⁴ Ali Vehbi, Pensees Et Souvenirs, (terc. Salih Can) 1974 İstanbul, s.154-155.

dir. Uzak bir gelecekte ne zaman muntazam bir muhabere sistemi ve bizim batıdakine benzer güçlü bir basın mekanizması kurulabilir ise, işte o zaman İstanbul ile Rusya gibi İslâmın mutaassıp bir Ortodoksluk ve müstebit bir yönetim tarafından ezildiği bir ülkedeki Müslümanlarla daha yakın ve güçlü bağlantılar kurulması beklenebilir"⁵.

Vambery'nin kendi yorumuyla ifade ettiği hususlardan çıkan nokta, İngilterenin Hindistandaki Osmanlı faaliyetlerinden bir hayli endişe duyduğudur. Nitekim Vambery Padişaha gönderdiği mektupda İngiliz yönetiminin bu konudaki endişelerini ve kendi şahsî görüşlerini belirtmekteydi:⁶.

Gerçekten Osmanlı Padişahının Hindistan meselelerine özel bir önem gösterdiği anlaşılıyor. Bu konuda arşivlerimizdeki birçok belge bu husustaki görüşlerimizi kuvvetlendirmektedir. Biz bunlardan oldukça enteresan olan iki tanesini gözler önüne sermek istedik.

Adıgeçen belgeler, Hindistan'ın büyük şehir ve kasabalarının dışında küçük yerleşim merkezlerinde Cuma Namazının edâ olunup olunamayacağı hakkında çıkan ihtilaflar üzerine Osmanlı Şeyhülislâmlık makamından bu konuda fetva almak meselesi ile alâkadardır. Hicaz Fırkası Kumandanı Ferik Osman Paşanın 21 Safer 1299 / 13 Ocak 1882 tarihli yazısı ile Hilafet makamını durumdan haberdar etmek istediği anlaşılmaktadır. Osman Paşa'nın kurenadan Besim Bey'e gönderdiği yazı şudur:

"Kurenây-ı Cenab-ı Şehriyariden Saadetlû Besim Bey
Efendi Hazretlerine

Saâdetlû Efendim Hazretleri Hindistan'ın büyük şehirlerinden başka bazı kurra ve kasabatında nam-ı nami-i Cenab-ı Hilafetpenahiden olarak hutbe kıraatıyla salât-ı cuma edası için bundan yirmi sene evvel Mekke-i Mükerrermeden bir kıta fetvay-i şerif itâ olunmuş ve mucibince amel oluna gelmekte bulunmuş iken mısır hükmünde olmıyan karye ve kasabalarda cuma namazının adem-i cevazına dair bundan altı sene evvel diğer bir fetva ahzedilmiş olmağla şu iki fetvadın kangısıyla amel sahih olacağı bu kere buraya gelmiş olan iki Hindî vasıtasıyla ulemâ-i Mekke-i Mükerrermeden istifsar olunmuş ve bu hususu beyne'l-ulema bazı kıl-u kal-ı zû-şevilerin hatta Mekke-i Mükerreremenin mısır hükmünde olmaması cihetiyle

⁵ M.Kemal Öke, İngiliz Casusu Vambery'nin Gizli Raporlarında II.Abdülhamid ve Dönemi, 1983 İstanbul, s.119-120. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak M.Kemal Öke, Age, s.54-55 ve 109'da oldukça ilginç malumat vardır.

⁶ M.Kemal Öke, Age, s.108.

salât-ı cuma edasına ulemaca cevaz gösterilmemekte imiş gibi asıl meseleye vakıf olmayan bazı kesian meyanında sözler yekûn etmeye başlamış olduğuna ve böyle bir yanlış sözün etrafa aksinde sahih zannolunarak birçok guftgü tahaddüsünü istilzam edebileceği mülâhaza olunduğuna binaen çakerleri derhal bazı ulema ile bu babda musahabet ve keyfiyetini emaret-i vilâyete ihtaren müsaraatla Müşarûnileyhûma taraflarından da ulemaya beyan-ı keyfiyet olunarak maslahat bilahire uzak mahallerden başka dürlü işidilmiş olmamak mûtaalasına mebnî kemafi's-sabık kurrada bile edây-ı salât-ı cuma edilmek için fetvay-ı evvel kavliyle iftâ eylemeleri hususu tavsiye edilmekle iş bitirilmiş ve hakikat-ı hal dahi herkesçe anlaşılacak, şimdiki halde ana dair bir söz kalmamış iken, işin ahiren fetvahane-i celilece fasl ve hükmüne karar verildiğini tahkik ve şayed bu meselenin Dersaadete intikali her şeyi aksine telakki ile dürlü, dürlü manalar vermeye matuf olan bazı gazeteciler ile sefaretlere serrişte-i kul-ü kal olabileceğini mülâhaza etdiğime binaen maslahatın ke'l-evvel buraca bitürülmesi hususunu Devletlû Vali Paşa Hazretlerine arz ve ifade eylemede mülâhaza-i marûzeye mahal olmadığını ve istifta eden Hindlilerin fetvaları teslim ederek badehû cevaplarını almak üzere memleketlerine avdet ettiklerini ve her halde bu fetvaların Dersaadete irsaliyle muvafık-ı hal ve maslahat idüğünü beyan buyurdular. Kulunuzun tahkik ve rivayetime göre bu fetvalardan bir yirmi bu kadar sene evvel itâ olunup, her iki üç senede bir kere buraya getirilerek ulemaya tasdik ettirildiği ve diğeri altı senelik olup, adem-i cevazı mutazammın olup oda bu vechle getürülmekte bulunmuş ise de, elyevm eday-ı salâtı tecvîz etmiyenlerin eden tarafa galip bulunduğu imzalarından anlaşılmıştır. Fakat bunlardan bu suretle tasdiklen arz oluna gelmiş mütalaa-i kasvanemce İngilizlerin bir eser-i fesadı olmak ihtimalidir. Zira Hindistan'ın meşahir-i ulemasından İngilizlere meclûb olan Muhammed'in Hindistanca salât-ı cuma edasına adem-i cevazına dair bir risale neşretmiş ve o risale bu fetvalar ile beraber buraya getürülmüş olduğundan, fetvada risaleye tevfiik edilmeye çalışılıyor demektir. İmdi fetvanın evvelki gibi tasdik olunmuyarak, adem-i cevaz ciheti iltizam edilecek ve öyle, öyle adem-i cevaz tarafındaki imzalar adedce cevazı musaddıkan vazolunacak imzalara galebe eyleyecek olur ise, Maâzallahû Teâla maksad-ı melhuzları husul bulmuş olacaktır. Bu cihetle suret-i vukû-u hal malûm-u alî olmak üzere arz ve beyana cüret olunur. Ol babda. (Kumandan-ı Fırka-i Hicaz Ferik Osman)

Fî 21 Safer Sene 99/Fî 20 Kânun-i Evvel Sene 97" ⁷.

⁷ Başbakanlık Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, Kıs. 20, Zarf: 51, Evr. No: 1499

Adıgeçen belgeden anlaşılan nokta, Hindistanda mısır (büyük yerleşim merkezi) hükmünde olmıyan yerlerde cuma namazının edasının caiz olmadığına dair özellikle İngilizler tarafından yapılan teşviklerin etkili olma durumudur. Osman Paşa şimdilik durumun kontrol altında olduğunu belirtmekle beraber, karşı fetvaların tesirli olmasının önüne geçmek için İslâm Aleminde en büyük fetva makamı olan meşihat tarafından karşı fetvanın çıkarılmasını istemektedir.

Meselenin bu şekilde izahından sonra Maberyn tarafından Şeyhül İslâmlık makamına şu yazı tahrir ediliyordu:

"Hindistan'ın büyük şehirlerinden başka bazı kurra ve kasabatında dahi Cuma Namazının edâ olunup, olunmadığı hakkında beyne'l-ulemâ hasıl olan ihtilafın beyaniyle ol babda bazı ifadaât-ı mühimmeyi havi Fırka-i Hicaziye Kumandanlığından varid olan tahriratın sureti leffen irsal kılınmak ve mün-dericatinâ nazaran bu hususta olan malûmat ve mütalaat-ı aliyye-i Cenab-ı Fetvapenahilerinin arz ve işârı muktezay-ı emr-ü ferman-ı Hazret-i Padişahiden bulunmuş olmağla , ol babda emr-ü ferman Hazret-i Men lehül-emrindir. Ali Rıza (bendeleri)

Fi 2 Rebiülahir Sene 99/9 Şubat sene 97" ⁸.

Görülüyorki, meselenin halli Mesihat Makamına bırakılmıştır. Devrin Şeyhülislâmı Uryanizâde Ahmed Esad Efendinin bu konudaki fetvası şöyledir:

"Mantuk-u emr-i ferman-ı hikmetbeyan-ı Hazret-i Padişahımızındır ki, müdrike Arây-ı daiyanem olarak melfuf tahrirat sureti dahi bil'etraf mütalaâ kılındı. Cuma namazı eda olunacak beldenin mısır hükmünde olması bu namazın sıhhat-ı edasındaki şerait cümlesinden olup, Mısır-ı Hısın eğer fukahay-ı kiramın ifta etmiş oldukları manaya nazaran mısır denilen belde ahalisinden cuma namazını eda ile mükellef olanlar ol beldenin eğer mesacidine sığmazlar ise, belde-i mezkûre mısır hükmüne olup, bu manaya göre şehir ve kasabâve karye-i kebiyelerin mısır hükmünde buldukları Kütüb-i fikhiyede tansis olunmuştur. Bilâd-ı medeniyede salât-ı cumanın ikamet-i bahsine gelince, bervech-i balâ mısır hükmüne yani bilâd-ı mezkûrenin ahali-i mükellefiyesini eğer mesacidi istiab edemeyen mahallerde bu namazın edası sahih olacağından tahrirat-ı mezkûrede hikaye olunan kurraların bini mısır hükmünde olan ve diğeri mısır hükmünde olmıyan mahaller verilmiş olacağı siyak-ı işârından müfham ise de, bunlar görülmedikçe birşey denilemeyüp, ma-

⁸ Başbakanlık Arşivi, Ayn. yer

mafih ehemmiyet-i maslahata mebni bu gibi şeylerde tedabir-i muktaziyenin ibkası hususunun icab eden mahalle tavsiyesi müstelzim-i fevaid olacağı varid-i hatır-ı kasır olmuş idüğünün arz ve ifadesiyle suret-i melfufe iade kılınmıştır. Efendim. Fî 15 Rebiül-Ahir sene 299 (Ahmed Esad)⁹.

Fetvada da beyan edildiği gibi, mısır (büyük yerleşim merkezi) hükümünle olup, olmiyan yerlerin tesbiti için, Şeyhülislâm mahallinde tetkik yapıldıktan sonra karar verilmesi gerektiği yolunda ifade kullanmıştır. Buna rağmen gerekli tedbirlerin alınması yolunda tavsiyede bulunmayı da lüzumlu görmüştür. Bütün bu belgelerin incelenmesinden sonra varılacak sonuç şudur:

Osmanlı Yönetimi bütün imkânsızlıklara ve Hindistan'daki İngiliz Hakimiyetine rağmen, Hilâfet pozisyonundan azamî derecede faydalanmanın yollarını arıyordu. Esasen İngiliz yönetiminin bu konudaki gayretinin odak noktası, Cuma hutbelerinden Halifenin adını çıkarmak. Hilafetin gücünü sarsmak olduğu anlaşılıyor. Daha sonraki yıllarda da İngiltere'nin bu konuda büyük endişelere düştüğü malumdur¹⁰.

Diğer taraftan aynı yıllarda Hindistandaki İslam Topluluğu üzerinde Hilafetin gücünü gösteren başka emareler de vardır. Özellikle 1877-78 Savaşını takiben Hind Müslümanlarından toplanarak, Osmanlı Devletine aktarılan aynı ve nakdî yardımlar bunun en canlı misalidir.

Osmanlı Devletinin Rumeli topraklarındaki karışıklıkları takiben Doksanüç Savaşının çıkması her türlü malî sıkıntı ve ihtiyaç içinde bulunan Osmanlı Devletini güç durumda bırakmıştı. İşte bu durumda hilafetin temsilcisi olan güce her türlü yardım elini uzatmak. Dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Müslümanlar için bir farıza idi ¹¹ Busavaş esnasında imparatorluk bünyesinde yaşayan Hristiyan ve Musevî cemaatlerden yardımlar sağlanması yanında, Hind Müslümanlarının maddî ve manevî destekleri sonsuz bir iştihakla bekleniyordu. Hakikaten savaş haberinin Hindistan'a ulaşması üzerine bütün memleket sathındaki fedakâr zevat yardım toplama faaliyetine

⁹ Başbakanlık Arşivi, Ayn. yer

¹⁰ Özellikle İstiklâl Savaşımız sıralarında Hint-İslâm Aleminin destekleri için bkz. Selahattin Tansel, Mondrosdan Mudanyaya, C.III, s.13, C.IV, s.122 M.Kemal Öke, Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.), Ankara 1988, s.45-187.

¹¹ Defter -i İane-i Hindiye, İstanbul 1296, s.1.

başlamışlardı. Özellikle bu yardımı iletmede başka Bombay Şehbenderi Hüseyin Efendi olmak üzere birçok kişiler çalışmış ve gayret göstermişlerdi¹². Ayrıca bu kadar uzak mesafeden bu yardımların gönderilmesi Osmanlı İslâm camiası tarafından büyük bir coşku ve meserretle karşılanıyordu.

Bu yardımların tesbiti ve ulaştırılması gayesiyle bir encümen kurularak, toplam yardımın Osmanlı Lirası olarak 124.843'e balığ olduğu görülmüş ve bu meblağın gerekli yerlere dağıtılması sağlanmıştı¹³.

Ayrıca bu yardımların kimler tarafından yapıldığı ve yerine ulaşip ulaşmadığının bilinmesiyle şüphelerin giderilmesi için bir defter tanzim edilerek bastırılmıştır." Defter-i İâne-i Hindiyeye" adını taşıyan bu defterin tanzim gayesi şu ifadelerle sona eriyordu:

"İşte Heyet-i Encümene sadır olan emr-ü irade-i isabet-i mutade-i Hazret-i Hilafetpenahiye tatbikan Ianât-ı Hindiyenin muhasebesini tedkik ve rüyet etmiş ve defter-i mezkurde ale'l- infirad münderic ahval ise, husul-i emniyete kâfi bulunmuş olduğuna ve Rusya Devleti ile gerçi ahd-ı muahede olunmuş ise de, Rusyaluların yoluna tesadüf etmiş olan hayli ahali-i İslâmiye terk-i dar-ü diyar ederek etraf ve eknafa ve Darü'l-Hilafeti'l-Aliyyeye muhaceretle envai felakete giriftar olduklarına ve bunca zükür ve inas ve eramil ve eytamın çekmekte oldukları şiddet-i müzayaka ve ızdırab bi-had ve bi-hesap olduğuna mebnî bilhassa eğerçi taraf-ı müstecimü's-şeref-i hazret-i hilafetpenahiden beher gün bezi-i enva-ı eltaf buyurulmakta ve hazine-i Celile ile birçok erbab-ı hamiiyet ve mürüvvet canibinden ol babda sarf-ı vaz-ı iktidar edilmekte ise de, şu biçareganın tahsil-i bâr-ı zaruretlerine hizmet eyleyenleri ne derece mazhar-ı inayât-ı Cenab-ı Hûda ve nail-i hoşnudi-i Şefi-i Ruz-i Ceza ve cümle ihvan-ı Din-i Mubin nezdinde dahî ne mertebe tahsin ve şükraniyete seza olacakları vareste-i ityan-ı delil ve burhan ve mâ zalik medlül-i hayr-ı şumul-i kerime (rel Cezaül ihsan İllel Ihsan; İyiliğin karşılığı ancak iyilik değildir) müstağni-i tarif ve beyandır.

Fî 15 Safer Sene 1296

Reis Naibi
Sofizade Esseyid

Reis Vekili
İsmail Hasan Fehmi

¹² Ayn. Defter, s.1

¹³ Ayn. Defter, s.2.

Aza
Esseyid Hacı Ahmet Ali

Aza
Esseyid Mustafa Tevfik

Aza
Esseyid Ahmed Rifat

Aza
Esseyid Halil Ramî

Aza
Esseyid Mehmed Sunî¹⁴.

Adıgeçen defterde Hindistan'ın her tarafından gönderilen yardımlar ondört kısımda toplanmıştır. Ayrıca bu yardımın hangi şahısların veya toplulukların yaptığı listelerden beyan edilmiştir. Biz sadece büyük merkezler ve toplulukların isimlerini zikrederek, yapılan yardımların taksit miktarlarını vermek istedik.

Osmanlı Devletine yardım elini uzatan o zamanki Hindistandaki bölge ve şehirlerin başlıcaları şunlardır:

Bombay, Delhi, Muradabâd, Allahabad, Agra, Haydara-
bâd, Ahmedabâd, Rampur, Ludi, Kalkûta, Multan, Luknov,
Lahor, Gucerat, Mangalor, İslamabâd, Ekberabâd, Mahmuda-
bâd, Peşaver, Bengalor, İskenderabâd, Madras, Firüzpar,
Campur.

Cemiyet ve topluluklar ise, Pencap Encümen-i İslâmiyesi, Dehli Encümen-i İslâmiyesi, İsna Aşere Enl-i Şiâsî, Muradabad Encümen-i İslâmiyesi, Lahor Encümen-i İslâmiyesi, Medrese-i Deobend, Sihlet Encümen-i Teyid-i Türkiye Cemiyeti, Luknov Meclis-i Müeyyed-i İslâmiyesi, Gaprur Encümen-i Tezhibi, Kalkûta Meclis-i Teyidi.

Ayrıca Hindistan dışından bu yardıma katılanlar Singapur, Rangun ve Aden gibi diğer İslâm topluluklarının yaşadığı yerlerdir¹⁵.

Gönderilen bu ondört taksit yardımın toplam tutarı Osmanlı Parası olarak 124.842 liraya baliğ olmuştu¹⁶.

Osmanlı topraklarından binlerce kilometre uzaklıkta olsa dahi Hint-İslâm Toplumunun yaptığı bu yardımların altında şu faktörleri bulmak mümkündür:

1) II. Abdülhamid'in yeni şekil vermeye başladığı dış siyaset.

2) Osmanlı Devletinin Hristiyan Devletler karşısında o zamana kadar görülmedik güç durumlara düşmesi.

¹⁴ Aynı Defter, s.2

¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Defter-i İane-i Hindiye, s.3-107.

¹⁶ Ayn. Defter, s.107. Bu meblağ bugünkü rakamlarla 10 Milyar TL'yi geçmektedir.

Nitekim II.Abdülhamid bu derece yakın ve samimi ilişkiler içerisinde Güney Asya Müslümanlarının Osmanlı dış politikasındaki önemini daha iyi anlayarak, bu konuya özel önem vermeye başlamıştır. Gerek bu politikanın kuvvetlenmesi ve gerekse, Hindistandaki Pan-İslâmist faaliyetlerin artması İngilizleri ilerleyen yıllarda daha da güç duruma sokacaktır.

II.Abdülhamid döneminde Hindistan'ın yanısıra Güneydoğu Asya'da (Endonezya, Malezya) aynı politikanın yürürlüğe konulduğu görülmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı Devletinin Hint Okyanusu politikası Kanunî devrine kadar uzanmaktadır. Özellikle bu münasebetler içerisinde Güneydoğu Asyadaki bazı Müslüman topluluk ve devletlerle olan ilişkiler önemli bir yer tutar. Endonezya adalar topluluğunun en büyüklerinden biri olan Sumatra Adasının kuzeyinde bulunan Açe Sultanlığı bu ilişkilerde anahtar rolünü üstlenmiştir. Portekizlilere karşı Osmanlı Devletinin Açe (Açın) Sultanlığına siyasi ve askeri destekleme yaptığı ve bunun 17.yüzyılda da azalarak devam ettiği bir gerçektir. Hatta bu yardımın bir nişanesi olarak, "Lada-Sa-Çupak" adıyla meşhur olan ve 19.asrın sonlarına kadar muhafaza edilen Osmanlı toplarından birisi olduğu belirtilmektedir¹⁷.

Kanunî zamanında başlayan ve II.Selim zamanında gelişen bu münasebetler, Hint Okyanusunda müstemlekecilik faaliyetlerini hızlandıran Portekizlere karşı ortak bir mücadele şeklini almıştır. Ancak çeşitli sebeplerle bu politika tam başarıya ulaşamamış olmakla birlikte 1560-1580 döneminde bölgede Portekizliler zor günler yaşamıştır.

Endonezyadaki İslâm Topluluklarının Osmanlı bayrağı altına girmek istemelerine rağmen, bölgedeki küçük devletlerin menfaat çatışmaları içerisinde olmaları ve Osmanlı Devletinin yeteri kadar bölgede siyasi ve askeri ağırlığını hissettirmemesi gibi sebeplerle Güneydoğu Asyada kurulmak istenen Müslüman İttifakı gerçekleştirilememiştir¹⁸.

17.yüzyılda bölgede Portekizlilerin gücünün azalmaya başlaması, "Doğu Hint Kumpanyasını" kuran Hollandalılara sömürge elde etme şansını verdi. Hollandalılar bu şansını değerlendirerek, 17. ve 18.yüzyıllarda Güneydoğu Asyadaki sömürge yönetimlerini kuvvetlendirme imkânını bulmuşlardı¹⁹.

¹⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Ahmed Asrar, Kanunî Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslam Alemi, İstanbul 1972, s.339-350, Ş.Sami, "Açe" Ka'amusu'l-Alâm, C.I, s.42-43, Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, Ankara 1973, s.226-232, Saffet Bey, "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi, TOEM-sa: 10, İstanbul 1909, s.604-614 ve 678-683.

¹⁸ Ahmed Asrar, Age, s.304.

¹⁹ Reşad Sagay, 19. ve 20.yüzyıllarda büyük devletlerin yayılma siyasetleri, İstanbul 1972, s.102-103.

19.yüzyılda Adaların kuzey bölgesini ele geçirerek, Malaka Boğazını kontrol eden İngilterenin bu faaliyetleri merkezi adalardaki (Cava, Sumatra, Borneo, Selebes) Hollanda hakimiyetini sekteye uğratamadı. Nitekim Endonezyada bağımsızlığa kadar Hollanda nüfuzu devam edecektir.

Pan-İslâmızın siyasetini Dünyanın en ücrâ köşelerinde İslâm topluluklarına ulaştırmayı hedefleyen II.Abdülhamid, Endonezyadaki İslâm Topluluklarını da bu çatı altına almayı amaçlıyordu. Nitekim bu dönemde adigeçen adalarda yoğun bir propogandaya girişildiği müşahede edilmektedir. Özellikle Cava Adası bu tür faaliyetlerin yoğunlaştığı bir yerdi²⁰. Bu yoğun faaliyetlerde odak noktalar Cava Adası başta olmak üzere açılan Osmanlı Konsoloslukları idi.

Bu görevi yerine getiren dış temsilcilerimizden birisi de, Bombay Başşehbenderi Ali Galip Beydir. O zamanki adıyla, "Cezair-i Hindiyeye" olan adalar hakkında hazırlanmış olduğu layına mufassal olup, tarihî, ekonomik ve siyasî malûmatı haizdir.

Ali Galip Bey, "Felemenk Devleti Müstemlekâtından Cezair-i Hindiyeye hakkındadır. diye başladığı layihada, bu adaların Sumatra, Cava, Borneo, Seleb, Mulük'den meydana geldiğini belirtmekte ve bunlar hakkında coğrafyaya ilişkin bilgiler vermektedir. Ayrıca bunun yanında bölgeye İslâmiyetin gelmesi ve yayılması üzerinde durarak bu konu üzerinde geniş bilgiler vermektedir. Adalar bölgesine 17.yüzyıldan itibaren Felemenkîlerin tecavüze başladığı belirtilen layihada, sömürgecilerle yerli halkın özellikle Açelîlerin mücadelesi anlatılmaktadır. Bundan sonraki kısımlarda adaların gelir kaynakları ve bunları Hollandalıların nasıl kullandıklarından bahsedilmektedir. Layihanın son kısımları konumuzla alakalı olduğu için aynen almayı uygun gördük. Ali Galip Bey, layihasının son kısımlarında aşağıdaki ifadelerle durumu açıklıyor:

"Cezayir-i Hindiyede milyonlarca nüfus-u İslamiye bulunmak münasebetiyle salât-ı cumada İmam'ül-Müslimin ve unvan-ı tiraz-ı Hadim'ül-Haremeyni Şerifeyn olan Zat-ı Hilafetsimat-ı Hazret-i Cihanbanî'nin nam-ı mamî-i Hümayunları ziver-i elsin-e-i huteba olmak vecaib-i Şeriyeden iken bu emr-i mefrûz şimdiye değin Felemenklülere intirazen carî olmadığı halde Canib-i Saltanat-ı Seniyyeden görülen lüzum üzerine birinci defa olarak Batavya şerşehbenderliğine bi't-teyid mahall-i memuriyet-i Çakerâneme muvasalatına müsadif olan Binüçyüz

²⁰ Ali, Vehbi, Pensees Et Souvenirs, (Trc. Salih Can), İstanbul 1971, s.176 M.Kemal Öke, İngiliz Casusu Prof.Arminius Vambéry'nin gizli raporlarında II.Abdülhamid ve Dönemi, İstanbul 1983, s.108.

senesi Şaban'ül-Muazzamında Şehr-i mezkûrede eda eylediğim ilk cuma namazında velinimet-i bî-minnetimiz Padişah-ı Dinperver ve Şehinşah-ı mâdelet-i küster Efendimiz Hazretlerinin nâm-ı celilü'l-unvan-ı hilafetpenahileri Arap Cami-i münirinde kemal-i iştîyak ve tahassürle yâd ve orada bulunan Müslimin secde-i şükraniyete kapanarak mesrûr ve dilşâd olmuştur. Ertesi cumalarda Batavyanın cevami-i sairesi hutebası dahi bu eser-i celile bi'l-iktiza Emirü'l-Müminin ve Halife-i Rûy-i Zemin olan merdümek-i dü-çeşm-i iftiharımız Padişahımız Efendimiz Hazretlerini nâm-ı şevket-i ittisam-ı Humâyûmlarını istimâ eden Batavya ahalisinden bazıları birkaç gün sonra peyderpey Şehbenderhaneye müracaatla herhalde metbû-ı müfahhem ve muazzam bildikleri Halifetullahî F'l-Alem Efendimiz Hazretlerinin zir-i cenah-ı müstelzîmü'l-felah-ı Humâyunlarına kabul olunmalarını bi'l-istirham arz-ı tabiiyet eylediler. Beyne'd-düvel carî olan kavaid muktezasınca herkes hodbehod tebdil-i tâbiyet edemeyeceğinden, kavanin-i meriye-i Saltanat-ı Sentye mucibince Memalik-i Mahruse-i Şahanenin bir cihetinde ez-cümle Mekke-i Mükerrerede beş sene mütemadiyen ikamet eyledikleri halde eltaf ve gayat-ı celilesi bi-payan ve cümle alem hakkında erzan ve şayan olan Zat-ı Şevketsimat-ı Hazret-i Hilâfetpenahinin zill-ı zalil-i tacidarilerine kabul olunabilecekleri zemininde taraf-ı çakirânemden hüsn-ü suretle cevap itâ ve kendüleri tatyip edilmiştir.

Anifen arz ve beyan kılındığı vechle Felemenklüler Açelüleri taht-ı inkiyada almak için onbeş senedenberü onlarla muharebe ve husul-ı maksad için her türlü vesailer müteşebbis olup, Batavya'ya bi'l-muvasala birinci defa Vali ile olan mülakat-ı çakiramen esnasında müşarünileyh tarafından beyan edilen arzu ve bâd-ı istizan Nezaret-i Celile-i Hariciyeden verilen müsaade üzerine müşarünileyh ile beraber Açeye azimet olunmuştu. Açelülerin mukaddemen makarr-ı saltanatı olup, sahilde bulunmak hasebiyle muharebe esnasında Felemenklüler tarafından zapt ve tahrip edilen ütaraca Şehrinde bilahare Açelüleri tatyip ve celb için Felemenklülerin birçok tekellüfle inşa eylemiş oldukları camii şerif dahi bi'l-azime cuma namazını eda eylediğim esnada bâde'l-muharebe o şehirde kalup suret-i zahirede Felemenklülere mutavaat eyleyen Açelüler camii-i Şerif-i mezkûre dolarak esnay-ı hutbede kezalik birinci kere olarak yâd edilen nâm-ı celil-i Hilafet üzerine gözlerinden aktdıkları seylâb-ı eşk-i meserret ve hasretle amin sadalarını evc-i alâya ilâ eylediler²¹.

Felemenk müstemlekâtına Canib-i Saltanat-ı Sentyeden

²¹ Açelilerle Hollandalıların mücadeleleri için bkz: TH. Juynboll, "Açe" maddesi IA, C.I, s.122,123.

Şehbenderler tayini hakkında Hükümet-i Seniyye ile Felemenk Devleti beyninde bundan otuz sene mukaddem bir muahede akdedilmiş iken görülen lüzum üzerine ancak geçen üçyüz sene-i hicriyesinde birinci defa olarak Batavya'ya bir şehbender tayin ve izâmı bu cihetle Cezayir-i Hindiyede'ki milyonlarca ahali-i İslâmiyenin rub-ı meskûnda sakin ümmet-i Muhammediyenin merbut olduğu Hilafet-i Kübrâya rişte-i ubudiyet ve intisaplarının teyidi mücerred-i ğıbtabaş-ı asâr-ı salife olan şu asr-ı meyamin-i hasr-ı Cenab-ı Cihanbanî ve muvaffakiyat-ı Celile-i Hazret-i Şehriyarileri asar-ı meşkûresinden bulunmağla Cenab-ı Rabb-ı Mennan vücud-u behod-u Hümâyûnları bi'l-cümle millet-i İslâmiyyeye inayet-i rahman olan Şevketlû, kudretlû Padişahımız Efendimiz Hazretlerini İlä-ahirü'l-devran serir-i Arây-ı Şevket ve Şan ve nice, nice muvaffakiyat ile kâmran eylesün. Amin.

Fî 21 Ramazan Sene 1303 ca Fî 12 Haziran Sene 1302
'Abd-ı memlûkleri
Bombay Şerşehbenderi
Ali Galip²².

Görüldüğü üzere, mufassal sayılabilecek bu layihanın son kısmında Osmanlı Devletinin İslâm Alemine yönelik politikasıyla ilgili önemli noktalar mevcuttur. Dikkati çeken bir diğer husus Cezair-i Hindiyeyi yakinen tanımak isteyen Padişah'ın bu gayeye matuf olmak üzere Ali Galip Bey'e mufassal bir layiha hazırlatmasıdır. Başta da belirttiğimiz gibi İslâm Alemi ile yakın ilişkiler içerisinde girerek Hilafetin gücünü artırmak isteyen II.Abdülhamid yönetimi için milyonlarca İslâm kütlesinin yaşadığı, "Cezair-i Hindiyeye" memleketleri gözden kaçırılmaması gereken yerlerdi. Nitekim Ali Galip Bey, bu cümleden olarak, ilk defa Cava Adasındaki Batavya Şehrinde kılınan cuma namazında Halifenin isminin okunması ve Batavyaluların Padişaha bir heyet göndermek istemeleri gibi gelişmelere dikkatleri çekiyor. Aynı zamanda Ali Galip Bey belgeden de anlaşılacağı üzere, bu gelişmeleri yönlendirmek için Endonezya Adalarının birçok yerlerinde konsolosluklar açılmasını da teklif ediyordu.

Bu şekilde başlama istidadı gösteren ilişkiler, takip eden yıllarda daha da kuvvet kesbedecektir. Hollanda Sömürge Yönetimi altında bulunan Cavalıların haklarını Padişah her

²² Başbakanlık Arşivi, Yıldız Esas Evr. Kıs. 14, Zarf:126, Evr. No:253 Hollanda Devletinin sahip olduğu limanlarda Osmanlı Devletinin dış temsilcilikler kurması yolunda yapılan muahede için bkz. Muahedat Mecmuası, C.II, İstanbul 1294, s.112-117.

hal-ü kârda koruyacağını beyan ediyordu. Nitekim daha sonraki yıllarda uygulama bu şekilde olmuştur²³.

Bütün bu belgelerin ışığında bazı noktaları tespit etmek mümkündür. Gözler önüne serdiğimiz belgeler çoğunlukla II.Abdülhamid döneminin ilk yıllarına aittir. Bu da gösteriyor ki, II. Abdülhamid İslâm Alemi üzerindeki Pan-İslamist politikaya aktif bir şekilde başlamıştır. Diğer dikkati çeken bir husus daha önceki dönemlerde pek uygulanmaya konulmayan yeni bir dış politikanın yürürlüğe konmasıdır²⁴. Esasen II.Abdülhamid dönemine ait olarak İslâm Alemiyle başlayan yakın ilişkilere ait belgelerin çokluğu bunu ispat etmektedir. Diğer taraftan artırılmaya çalışılan bu ilişkilerde uzaklık dezavatajının ehemmiyetsiz bir husus olarak göze çarptığı müşahade edilmektedir. Nitekim bu faaliyetlerin Uzakdoğuya kadar ilerlediğini görmek mümkündür²⁵. İncelememizin konusunu teşkil eden Güney ve Güneydoğu Asya memleketlerini de bu camia içine almak mümkündür.

Bu belgeler bize başka bir ilgi çekici noktayı da işaret etmektedir. Bu da İngiltere ve Hollanda gibi iki büyük sömürgeci devletin bütün zorlayıcı gücüne rağmen, Pan-İslâmist politikaya hız verilmesi ve Osmanlı Hilafetinin gücünün artırılmak istenmesidir. Bu aynı zamanda adigeçen devletlerle dolaylı yoldan mücadeleleyi kabullenmek manasına geliyordu. Osmanlı Devleti devletlerarası politikada güç durumlara düşme pahasına uyguladığı bu yeni siyasetde oldukça başarılı bir yol izleyecektir.

---

²³ Ali Vehbi, Age, s.177.

²⁴ İ.Süreyya Sırma, II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti, İstanbul 1985, s.31-32, E.Ziya Karal, Osmanlı tarihi, c.VII, s.548-549, Lothrop Stoddard, The New World Of Islam, Londra 1932, s.55-56.

²⁵ Uzakdoğudaki Pan-İslamist faaliyetler için bkz: İ.Süreyya Sırma, Age, s.59-92.